

nia tego popędu, tym bardziej podatny jest tak pojedynczy człowiek, jak i grupa do niekontrolowanej reakcji na bodźce w życiu codziennym. Wynika to z takiego zaprogramowania ludzi, także poprzez proces tzw. wpajania (*Praegung*), iż na pewne ściśle określone sygnały ludzie reagują agresywnymi sposobami zachowania się spośród dziedzicznie ukształtowanych, tzn. genetycznie sterowanych, oraz kulturowo modyfikowanych wzorców działań ruchowych⁷.

2.4. Wyraźnie daje się to zauważyć w przypadku rzeczywistego lub tylko rzekomego zagrożenia grupy, sprzyjającego powstawaniu intensywnych emocji i aktywacji dalszych bodźców. Przy czym strach ma tutaj wyraźnie dwoisty charakter; po pierwsze paraliżuje — czego mityczny odpowiednik stanowi np. opowieść o Gorgonach — i powoduje zablokowania, mogą doprowadzić do paniki, a nawet śmierci, a po drugie ostrzega i mobilizuje organizm do działania, wyzwalając dodatkową energię i reakcje obronne. To swego rodzaju uczucie-wstrząs, nierzadko poprzedzone zaskoczeniem i przynajmniej chwilowym poczuciem bezradności, następnie wywołuje ogólną mobilizację organizmu i uruchamia cały szereg zachowań somatycznych. W przypadku reakcji grupowych mamy do czynienia z typowymi reakcjami tłumu ogarniętego np. paniką lub przerażeniem — jak w opisie rozsyпки armii Tullusa Histiliusza u Liwiusza — często przerażającymi się w agresję, a które można traktować jako swego rodzaju sumowanie się emocji jednostek, aczkolwiek zachowania tłumu cechuje inna dynamika i skłonność do ulegania wpływom aniżeli w przypadku przeżyć jednostek; przy tym im słabsze poczucie spójności wewnętrznej, tym większy strach. Samo pojęcie strachu obejmuje zresztą w praktyce cały wachlarz zachowań: od niepokoju, obawy, poprzez lęk, przestrasz i grozę aż do paniki. Starożytni widzieli w strachu gniew sił wyższych, który można oddalić lub osłabić składając im należne ofiary — np. w ramach kultu

⁷ Blżej na ten temat zob. m.in. H. Schoeck, *Der Neid und die Gesellschaft*, Freiburg im Breisgon-Basel-Wien 1971; K. Lorenz, *Die Rückseite des Spiegels. Versuch einer Naturgeschichte menschlichen Erkennens*, München 1973; id., *Das sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression*, München 2000; A. R. Damasio, *Descartes's Irrtum. Fühlen, Denken und das menschliche Gehirn*, München 1997; I. Eibl-Eibesfeld, *Biologie des menschlichen Verhaltens*...; id., *Krieg und Frieden aus der Sicht der Verhaltensforschung*, München-Zürich 1997; A. R. Lurija, *Das Gehirn in Aktion. Einführung in die Neuropsychologie*, Reinbek b. Hamburg 1998; S. Freud, *Totem und Tabu*, Frankfurt a.M. 1998; id., *Das Unbehagen in der Kultur. Und andere kulturtheoretische Schriften*, Frankfurt a.M. 2000; G. Roth, *Das Gehirn und seine Wirklichkeit. Kognitive Neurobiologie und ihre philosophischen Konsequenzen*, Frankfurt a.M. 1999. Por. także W. Schmidbauer, *Biologie und Ideologie. Kritik der Humanethologie*, Hamburg 1973.